

Vinicije B. Lupis

Državni arhiv, Dubrovnik

Izvorni znanstveni rad/Original scientific paper

22. 7. 2005.

Nove spoznaje o starijem dubrovačkom zlatarstvu

Ključne riječi: *sv. Vlaho, pax, kalež, baza, okov, košuljica,*

Key Words: *St. Vlaho, pax, chalice, chalice base, mounting, sheating*

Autor razmatra novopronađene primjere dubrovačkoga zlatarstva u vremenskom rasponu od 14. do 17. stoljeća. Najstariji opisani primjer je okov Gospe od Jezera na otoku Mljetu iz 14. stoljeća. Potom se autor osvrnuo na srebrni okov Bratovštine mesara iz 1378. godine iz Crkve sv. Nikole na Prijekome i na srebrni okov Bogorodice s Kristom iz 1515. godine – rad dubrovačkog zlatara Marka, koji potječe iz iste dubrovačke crkve. Baza gotičkoga kaleža iz Crkve sv. Mihovila u Vignju najstarija je potvrda zlatarskih veza Dubrovnik i talijanskoga juga. Dva kaleža nastala u dubrovačkim zlatarskim radionicama 16. stoljeća obogatila su dosadašnju spoznaju o tipologiji kaleža renesansnoga razdoblja nastalih u domaćim radionicama. Pronalazak srebrne patene označene državnim žigom Dubrovačke Republike u Postirama na otoku Braču potvrdila su raširenost dubrovačke zlatarske produkcije na širem dalmatinskom području. Konačno, srebrni i pozlaćeni pax iz Sv. Vlaha potvrdio je činjenicu o brojnosti spašenih liturgijskih predmeta iz stare crkve dubrovačkoga zaštitnika.

Svakako najzanimljiviji primjerak starijega dubrovačkog zlatarstva koji je dosad bio posve nepoznat znanstvenoj javnosti jest okov matrikule Bratovštine mesara (*San Nicolò dei beccari*) iz 1378. godine, a ovaj srebrni okov je ostao zabilježen u više dosad nezapaženih povijesnih izvora.¹ Ova se matrikula čuvala do polovine 20. stoljeća u predromaničkoj Crkvi sv. Nikole na Prijekome, o kojoj postoji obimna starija i novija znanstvena literatura.²

U fototeci Državnog arhiva u Dubrovniku čuva se staklena ploča iz 19. stoljeća s prikazom okova matrikule, kao i fotografije iz 30-ih godina 20. stoljeća, kada se još ovo vrijedno djelo dubrovačkoga zlatarstva čuvalo u dubrovačkoj Crkvi sv. Nikole na Prijekome. Poslije Drugoga svjetskog rata okov matrikule Bratovštine mesara čuva se u trezoru Dubrovačke biskupije među najvrjednijim u umjetninama i dragocjenostima.

¹ Državni arhiv Dubrovnik (dalje DAD), Rukopisna ostavština (dalje RO) don Nika Gijvanovića (dalje NG), CCCXIV/15: "(...) matricola con tavole di argento figurate matricola con statuette e piastre di argento (...)"; DAD, RO, NG, CCCXIV/11: "(...) dello volume membrariceno statuto della confraternita religiosa dei beccari di S. Niccolò di Ragusa dell'anno 1378, legato in legno foderato di pelle, fregiata di argenti indorati l'esterno l'effigie del santo Vescovo di Mira (...)"; DAD, 10. 1. Testamenta notariae, sv. 1391. – 1402., f. 65' – u oporuci Chervatina Tuertcovicha od 24. 10. 1394. ostavlja se: "(...) a Sço Nicolo in piaça Ragusj pp ij (...)".

² I. M. Mattei, Rukopis *Zibaldone*, I, 103, 105; *Zibaldone*, II, 17, 499, Knjižnica Franjevačkog samostana Male braće u Dubrovniku; M. Brlek, *Rukopisi knjižnice*

Male braće u Dubrovniku, knj. 1, Zagreb, 1952., 19; S. Crijević, *Prologomena in sacram Metropolim Ragusinam ad illustrandam Ragusinae Provinciae Pontidicum Historiam necessaria*, edita a F. S. M. C. R. O. P. C., Dubrovnik, 1744., 228, Knjižnica dubrovačkog Dominikanskog samostana; T. Ivanović, *Pravovjerstvo starih mladiem Dubrovčanom na isgled*, Dubrovnik, 1804., 79; F. Radić, *Dvije najstarije sačuvane crkve grada Dubrovnik. Starohrvatska prosvjeta 2*, Knin 1898., 82, 83; G. Gelcich, *Dello sviluppo civile di Ragusa, Ragusa 1884.*, 15; K. Vojnović, *Bratovštine i obrtne korporacije u Republici Dubrovačkoj od XIII. do konca XVIII. vijeka*, sv. II, Zagreb 1909., 11–15; V. B. Lupis, *Sakralna baština Stona i okolice*, Ston 2000., 165.

Okov matrikule Bratovštine mesara – sv. Nikole iz crkve sv. Nikole na Prijekome (foto: Don Niko Gjivanović)

Stakleni negativ XIX./XX. st. matrikule Bratovštine mesara – sv. Nikole iz crkve sv. Nikole na Prijekome

Do danas su na bivšem području Dubrovačke Republike ostala fragmentarno sačuvana svega dva stara okova knjiga od plemenitih kovina iz dubrovačkih radionica, i to: djelomično sačuvan okov prvostolnoga misala iz sredine 16. stoljeća u Stonu i lik sv. Ivana s Lopuda, koji se nalazio kao ukras na jednom knjižnom okovu, a koji se čuva u Kneževu Dvoru.³ Do 19. stoljeća vjerojatno se na području Dubrovačke Republike nalazio veći broj knjiga okovanih u srebro, pa tako danas na matrikulama Bratovštine sv. Lazara i Bratovštine sv. Antuna, koje se čuvaju u Državnom arhivu u Dubrovniku, nalazimo tragove srebrne opreme. U matrikuli Bratovštine sv. Lazara na stranici 85. nalazi se popis srebra Bratovštine iz 1628. godine, gdje se na prvome mjestu spominje: "(...) Matricola con tavole di argento figurate (...)", a na sljedećoj stranici matrikule nalazi se popis iz ožujka 1652. godine, gdje se spominje: "(...) Una Matricola con Statuete, e piastre di Argento (...)"⁴

Dubrovački srebrni i djelomično pozlaćeni okov matrikule Bratovštine sv. Nikole sastoji se od dvije srebrne ploče (v. 22,5 x š. gornja 17,2 x š. donja 16 cm), obrubljene širokim kovinskim vrpčama (2,05 cm),⁵ iskucane po gotič-

koj matrici lista vinove loze sa širokim člankom i povijenom stapkom vitice, na kojoj se nalaze tročlani i jednočlani listići. Po sredini je bio smješten plastični lik sv. Nikole u biskupskom ornatu, koji u jednoj ruci nosi knjigu (evanđelje), a drugom blagoslivlje. Aureola je izvedena u tehnici iskućavanja, s fitomorfnim motivom. Uokolo svečeva lika nalaze se latinske sigle, a na glatkoj površini pozadine tehnikom punciranja izveden je jednostavan fitomorfn motiv. Okov matrikule je trapezastog oplošja. Na stražnjoj strani nalazio

³ V. B. Lupis, n. dj., 2000., 165.

⁴ DAD, 22. 1. 15.

⁵ DAD, RO, NG, CCCXIV/6–4. Don Niko Gjivanović fotografirao je matrikulu i uzeo je detaljnije dimenzije srebrnog okova. U rukopisnoj ostavštini toga dubrovačkog svećenika čuva se nacrt srebrnog okova.

⁶ V. B. Lupis, Liturgijsko srebro otoka Mljeta od XII. do XVII. stoljeća. Simpozij *Prirodne značajke i društvena valorizacija otoka Mljeta*, Pomena – otok Mljet, 1995., 644–646. Ovaj je moćnik precizno datiran oporukom Grube Junija de Mence od 10. ožujka 1371. godine, kada ostavlja novac da se taj moćnik izradi za Crkvu sv. Vlaha.

⁷ V. B. Lupis, Moći sv. Luke Evanđeliste iz stolnog grada Jajca. *Hercegovina*, n. s. 3 (11), Mostar 1997., 56.

⁸ V. B. Lupis, *Dubrovnik i Poljska – o kulturnim i političkim vezama hrvatskog juga i Poljske*. Velesposlanstvo Republike Hrvatske u Zagrebu, Zagreb 2005.;

Slika Bogorodice s Kristom, sv. Ivanom Krstiteljom i sv. Petrom (XIV. i 1513.godina) iz Crkve sv. Nikole na Prijekome (foto: Fototeka Konzervatorskog odjela Dubrovnik)

se iskucan lik Bogorodice s Kristom u naručju, lošije modelacije od hijeratskog lika sv. Nikole. Matrica po kojoj je iskovana vrpca uokolo ruba okova matrikule vrlo je česta na sačuvanim moćnicima u Dubrovniku i Kotoru. Tako ju na primjer susrećemo na moćnicima 14. stoljeća u dubrovačkom prvostolnom Moćniku – na moćnicima broj: IX (moćnik noge sv. Petilovrijeňa), XXVIII (moćnik ruke sv. Fuske), XXIX (moćnik ruke sv. Domicile), XL (moćnik ruke sv. Julijane), XLVI (moćnik ruke sv. Savina), XLIII (moćnik

noge sv. Pankracija)⁶, LIII (moćnik noge sv. Luke)⁷, LXI (moćnik toraksa sv. Augustina Naučitelja), LXVII (moćnik noge sv. Pankracija), LXX (moćnik noge sv. Nereja i sv. Ahileja), LXXI (moćnik noge sv. Nereja), LXXXI (moćnik ruke sv. Petrunjele), LXXXIX (moćnik noge nevine dječice iz Betlehema), CXVI (moćnik noge sv. Nikole Putnika), CXXIV (moćnik noge nepoznatog sveca), CXXIX (toraks sv. Stjepana Prvomučenika), CXLIX (moćnik ruke sv. Ahileja), CLXIV⁸ (toraks sv. Zenobija), CLXXV (moćnik ruke sv. Petrunjele). U Kotoru se na moćnicima: V, XVI i XXVI nalaze isti srebrni limovi iskucani po istoj štanci. Srodni srebrni limovi javljaju se na dva moćnika koje je kotorski plemić Marin de Gosti darovao Kotorскоj prvostolnici.⁹

Okov matrikule sv. Nikole s Prijekoga iznimno je vrijedan primjer opremanja knjiga okovima od plemenitih kovina iz 1378. godine, s antropomorfnim likovima, nadomještajući nam dijelom spoznaju o brojnim srednjovjekovnim umjetninama od plemenitih kovina kojima je Dubrovnik obilovao. Moćnik noge sv. Pankracija (XLIII), za čiju je izradu dubrovački plemić Grube Junij de Mence oporučno

Isti, Poljska i Dubrovnik u svijetlu kulturnih i povijesnih odnosa. Znanstveni skup *Poljska i Hrvatska u Srednjoj Europi (Europska integracija u tradiciji i budućnosti)*, Bielsko-Biala 2005., rad u tisku. Ovdje se radi o toraksu sv. Zenobija, na kojem se nalaze dva medaljona s prikazima Navještenja i Porodenja, a ti medaljoni iskucani su po istim štancama poput moćnika sv. Andrije, koje je darovala Pribe Ruskova de Sorento, i na kaležu poljskoga kralja Kazimira Velikoga iz poljskoga grada Kielca. Na toraksu sv. Zenobija nalazi se ista fitomorfna vrpca kao na okovu matrikule iz Sv. Nikole. Toraks je autor članka pripisao dubrovačkom majstoru klarisa iz druge polovine 14. stoljeća.

⁶ V. B. Lupis, Marin de Gosti – darovatelj moćnika kotorskoj prvostolnici tijekom prve polovine 14. stoljeća. *Radovi Instituta povijesti umjetnosti* 25, Zagreb 2001., 47–52; Isti, Katorske likovne teme – u slavu grada Kotora. *Croatia Christiana Periodica* 46, Zagreb 2000., 191–195.

Srebrni okov Bogorodice s Kristom iz crkve sv. Nikole na Prijekome, djelo dubrovačkog zlatara Marka iz 1515. godine (foto: Vinicije B. Lupis)

1371. godine ostavio novac, djelo je istoga nepoznatog dubrovačkog zlatara iz vremena najvećeg prosperiteta dubrovačkih zlatarskih radionica, a tu tvrdnju potvrđuju jednake srebrne pozlaćene vrpce na ovom moćniku i na okovu matrikule. Okov matrikule iz Sv. Nikole pomogao nam je u čvršćoj dataciji veće grupe umjetnina iz Dubrovačke prvostolnice.

Kult i štovanje sv. Nikole bili su vrlo rašireni. Tako u oporuci Marina Junijeva de Gondole 1486. godine nailazimo na odluku: "(...) Lasso per se manda uno prete a St Nicola di Bari cum uno calexe de argento de una libra (...)".¹⁰

O zlatarskim vezama Dubrovnika i Napuljskoga Kraljevstva tijekom 17. i 18. stoljeća pisalo se u posljednje vrijeme,¹¹ ali zlatarskih je veza bilo i u starijem razdoblju. To je vrijeme kada je hrvatska obala privilegirana u trgovini

plemenitim kovinama iz unutrašnjosti poluotoka – rudnika Bosne, Srbije i Albanije, koji su se potom izvozili u susjedne zemlje. Tako se 12. siječnja 1266. Sakso, sin Chincija de Hostunio iz Monopolija, obvezuje trgovcu iz Dubrovnika, sinu Ivana de Velino iz Dubrovnika, nastanjenomu u Monopoliju, da će mu do kraja idućeg mjeseca ožujka vratiti dvije unče zlata koje je primio u zajam.¹² Dva trgovca iz Leccea, Mauel Vivant Bonaventurin i Mosè Giuseppeov trgovali su koraljima od 1388. do 1405. godine s Dubrovčaninom Andrijom Volčevićem, a u Brindisiju je djelovao

¹⁰ Državni arhiv Dubrovnik (dalje DAD), Testamenta (10.1.), sv. 26 (1486.–1494.), 3.

¹¹ V. B. Lupis, O napuljskom zlatarstvu u Dubrovniku i okolici. *Radovi Instituta povijesti umjetnosti* 28, Zagreb 2004., 162–175.

¹² DAD, Misc. Saec. XIII./50. Monopoli, 12. siječnja 1266.

Okov Gospe od Jezera, nepoznati dubrovački majstor, posljednja četvrtina XIV. st. (foto: Fototeka konzervatorskog odjela Dubrovnik)

je 1392.–1393. zlatar Caolo Caorli, koji je radio i u Dubrovniku.¹³ Kotorski zlatar Radivoje izradio je 1363. srebrnu ikonu za Baziliku sv. Nikole u Bariju, a dubrovačka plemkinja Ana Lukarević daruje istoj bazilici srebrni *ex-voto* u obliku jaganjca.¹⁴

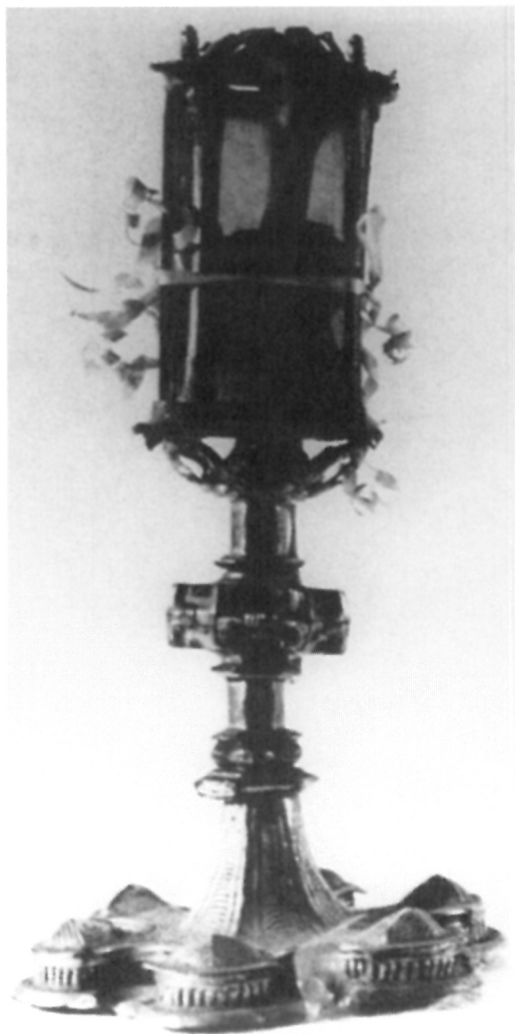
U tom kontekstu zlatarskih veza talijanskoga juga i Dubrovnika treba sagledati i pojavu gotičke baze kaleća (v. 6 x š. baze 13 cm), iz župne crkve sv. Mihovila u Vignju na poluotoku Pelješcu. Šesterolisna stupnjevana baza izrađena je od bakra lijevanog, kovanog i pozlaćenog, s vegetabilnim motivom između međučlanova oblikovanim u formi go-

tičkih rakovica. Ova baza kaleža najvjerojatnije je nastala u nekoj od napuljskih radionica 15./16. stoljeća, o čemu svjedoči malobrojna napuljska skupina sačuvanih liturgijskih predmeta. Tako se u Crkvi sv. Katarine Aleksandrijske u Galatini čuva moćnik sv. Kristofora s gotovo identičnom bazom, a toj skupini pripada i kalež iz Prvostolnice u Altamura, moćnik iz Crkve sv. Antuna Padovanskoga u Mola di Bari, kalež u Crkvi sv. Marije Mironosne u Noicattaru, pokaznica u Prvostolnici u Bitontu i pokaznica u Crkvi sv. Marije Mironosne u Noicattaru.¹⁵ Istoj skupini valja pribrojiti i nekoliko kaleža iz riznice Bazilike sv. Nikole u Bariju. Kolega Giovanni Boraccesi, najbolji poznavatelj zlatarstva u Apuliji, čvrsto stoji na stajalištu da se ovdje radi o proizvodu napuljskih zlatarskih radionica druge polovine 15. i prve četvrtine 16. stoljeća. U dubrovačkom kraju iz te skupine još se nalazi samo bakrena pozlaćena šesterolisna

¹³ G. Boraccesi, *D'argento è la Puglia, Oreficerie gotiche e tardo gotiche*. Bari 2000., 27.

¹⁴ G. Boraccesi, n. dj., 2000., 27.

¹⁵ G. Boraccesi, n. dj., 2000., 66–69.

Moćnik sv. Kristofora iz Galatine koji se čuva u Crkvi sv. Katarine Aleksandrijske (foto: Giovanni Boraccesi)

Baza gotičkog kaleža iz Crkve sv. Mihovila u Vignju (foto: Neven Fazinić)

baza kasnije barokne pokaznice – djelo dubrovačkoga zlatara iz 18. stoljeća Pava Pecera – iz Crkve Gospe Luncijate u Stonskom Polju.¹⁶ Na kraju možemo utvrditi da je gotička baza propaloga kaleža iz Vignja na Pelješcu zasada najstariji poznati import iz napuljskih zlatarskih radionica gotičkoga stilskog izraza.

Iz već ranije spomenute dubrovačke Crkve sv. Nikole na Prijekome potječe i srebrni okov (košuljica)¹⁷ za sliku *Bogorodica s Kristom, sv. Petrom i sv. Ivanom Krstiteljem*. Starija slika *Bogorodica s Kristom u naručju* pripada adriobizantskom slikarstvu 14. stoljeća,¹⁸ a ona je tijekom 16. stoljeća preslikana (plašt – koji dobiva renesansnu tekstilnu fakturu s ukrasima razvedenog šipka i bočni svetački likovi), a to se zbilo u radionici Nikole Božidarevića. Njezin srebrni okov (košuljicu) autor ovoga članka pronašao je u potkrovlju Dubrovačke prvostolnice. Sastoji od dva dijela:

Veći dio okova (v. 28, 3 x š. 45, 8 cm) oponaša dopojasni Bogorodični lik s Kristom u naručju, to jest njezinu siluetu s praznim dijelom, gdje su bila vidljiva njihova lica. “Košuljica” Gospe iz Sv. Nikole s Prijekoga pripada samom vrhu dubrovačkoga renesansnog zlatarstva jer je to djelo visoke profinjenosti. Na tankom srebrnom limu tehnikom iskucavanja izvedena je minuciozna muskulatura Bogorodičine ruke s mekanim naborima moforiona. Renesansni krupni uzorak čipka – iznimno omiljen u slikarstvu Nikole Božidarevića – rezultat je “modernizacije” ove slike proistekle iz njegove radionice. Krist je izveden ponešto drukčije od današnjega stanja, a očito je dubrovački zlatar radio “košuljicu” po stanju slike prije preslika, jer dinamično dječje tijelo kao da je uhvaćeno u trenutku nemira. Svi detalji izvedeni su precizno i plastično. Posebnu draž toj srebrnoj “košuljici” daje nježna patina tragova pozlate. S unutrašnje strane “košuljice” uguben je natpis koji glasi: “MDXV A DI VIII / MARCO”. Iz natpisa je razvidno da je taj okov nastao u radionici zlatara Marka 1515. godine.

Natpis je vrlo logičan jer je preslik ikone nastao još za života dubrovačkog slikara Nikole Božidarevića u njegovoj radionici, a bliskost njegovoj radionici očituje se upravo ponajviše u liku sv. Ivana Krsitelja, čiji je štap podosta nalik onom s triptiha obučara Jurja Božidarevića s Lopuda, koji je nastao 1513. godine.¹⁹ Sačuvana je i Bogorodičina aureola (v. 25,3 x š. 26,1 cm), na kojoj je iskucan virovit fitomorfni motiv. Po sredini aureole je praznina na kojoj se nalazila kruna, koja je i danas sačuvana na slici što se čuva u Biskupskoj pinakoteci. Na slici je sačuvana i Kristova kruna od niza stiliziranih ljiljana, ali po svemu sudeći Kristova je aureola nestala.

Danas se u Crkvi Gospe od Lužina u Stonu čuvaju dvije krune koje bi po svojim oblicima odgovarale zlatarstvu 16.

stoljeća i bile u skladu s podacima iz crkvene vizitacije. Simbolički kruna je znamenje veličine, moći, isto tako i vrline i uzvišena držanja. Njezini šiljci su: "dvanaest cvjetova vlasti: Vjera, Vrlina, Umjerenost, Bogoljubnost, Razboritost, Istina, Čast, Jakost, Milosrđe, Praštanje, Odanost i Darežljivost što obasjavaju sve ispod sebe."²⁰ Veća stonska kruna sastavljena je od nizova stiliziranih krinova prepoznatljiva gotizirajućeg oblika poput one sa Bogorodičine slike Lovra Dobričevića ili ovdje razmatrane krune sa lika Bogorodice iz crkve sv. Nikole na Prijekome.²¹

Istovjetna harmoničnost smjene krinova i trolista ponovit će se i na zavjetnim krunama Bogorodice iz Župne crkve na Lastovu i iz Franjevačkog samostana Velike Gospe u Podgorju iznad Orebića. Na svim primjerima je vidljivo posezanje za istim repertoarom ukrasa, pa bi stoga te dvije krune s Prijekoga trebalo pripisati nepoznatom dubrovačkom zlataru 16. stoljeća, a najlogičnije je da njega trebamo tražiti u osobi zlatara Marka, koji je 1515. izradio i košuljicu Bogorodičine slike. Srebrni okov Gospe iz Sv. Nikole na Prijekome čini kariku u poznavanju antropomorfnog prikazivanja u dubrovačkom zlatarstvu, čija je dionica ponajviše stradala u velikoj "trešnjoj" 6. travnja 1667. godine i kasnije prilikom pljačkanja francuskih, ruskih i crnogorskih trupa 1806. godine, kada je velik dio umjetnina od plemenitih kovina nestao unepovrat. Danas se u Dubrovniku čuvaju dvije "košuljice" Gospe od Porta i Gospe od Karmena, nastale u mletačkim baroknim radionicama 17. stoljeća.

Na dubrovačkom se području čuva okov danas nestale glasovite Gospe od Jezera (Benediktinske opatije na Mljetu). On je danas pohranjen u župnom uredu u Babinu Polju na otoku Mljetu, a potječe iz posljednje četvrtine 14. stoljeća. Gotički okov Gospe od Jezera s četiri svetačka lika iskucana na rubovima okova: sv. Benedikt, sv. Antun Opat, sv. Mauro i sv. Placid, jedinstven je na širem hrvatskom prostoru, a nosi sve odlike dubrovačke zlatarske radionice toga vremena.²²

Dubrovački okov kasniji jedno i pol stoljeće naredna je faza u razvoju ove kategorije liturgijskih predmeta dubrovačkoga zlatarstva. Vremenski blizak (kasno 15. stoljeće) našem dubrovačkom primjeru jedino je okov Gospe od Otoka (Badija), ali mnogo je lošije likovne kakvoće.²³ Dubrovački okov Bogorodice iz Sv. Nikole na Prijekome u kontekstu hrvatskoga renesansnog zlatarstva zauzima posebno mjesto, jer je on znatno stariji od okova Gospe od Varoša (1564.) u Zadru – djelo zadarskih zlatara Mateja i Luke Boričevića – i zasad je najstariji potpisani primjer ove kategorije liturgijskih predmeta izradene od plemenitih

Renesansni kalež iz župne crkve sv. Vlaha u Stonu, XVI. st., nepoznati dubrovački majstor (foto: Božidar Gjukić)

¹⁶ V. B. Lupis, *Sv. Mihovil u Vignju – prijedlog za obnovu*. Diplomski rad, Sveučilište u Zadru (tada Filozofski fakultet u Zadru), 1994., 22.

¹⁷ A. Lipinsky, *Oreficeria e argenteria in Europa dal XVI al XIX secolo*. Novara 1965., 352: "Come si sa, la manta o camica è una lastra d'argento decorato che, tradizionalmente, russi e balcanici applicavano sulle icone traforando quelle parti di cui si voleva mettere in mostra la pittura sottostante. Lo scopo era quello d'impreziosire, con gusto bizantino, l'immagine sacra dedicata alla devozione privato."

¹⁸ K. Prijatelj, *Dalmatinsko slikarstvo 15. i 16. stoljeća*. Zagreb 1983., 35.

¹⁹ V. Marković, *Slikarstvo*. Katalog izložbe *Zlatno doba Dubrovnika*. Zagreb 1987., 353.

²⁰ B. W. Tuchman, *Daleko zrcalo zlosretno XIV. stoljeće*. Zagreb 1984., 17.

²¹ V. B. Lupis, n. dj., 2000., 166–167; K. Prijatelj, *Dalmatinsko slikarstvo 15. i 16. stoljeća*. Zagreb 1983., 36. Na ilustraciji broj 19 prikazana je kruna na Gospinoj i Kristovoj glavi, a već je tada bila uklonjena srebrna pozlačena košuljica, očito zbog postizavanja boljeg fotografskog snimka.

²² V. B. Lupis, n. dj., 1995., 646–647.

²³ A. Fazinić, *Srebrnina, ukrasi i obredno ruho korčulanskih crkava od XV. do XIX. stoljeća*. Zbornik radova *700 godina Korčulanske biskupije*. Korčula 2005., 253.

Renesansni kalež iz dubrovačke Crkve Gospe od Karmena, XVI. st., nepoznati dubrovački majstor (foto: Božidar Gjukić)

Natpis s renesansnog kaleža iz dubrovačke crkve Gospe od Karmena

† AVE MARIA GRACIA PLENA DOMINUS
DOMINUS

kovina na južnohrvatskom prostoru.²⁴ Brojni su kasniji okovi (košuljice) za prikaze Bogorodica na hrvatskoj obali, a manji broj potječe iz starijih vremena.

Nastavljajući na sustavnom bilježenju liturgijskih predmeta izrađenih od plemenitih kovina treba obratiti pozornost na jedan zanimljiv primjer: kalež koji izvorno potječe iz Crkve Gospe od Karmena u Dubrovniku. Taj je kalež autor ovoga rada prenio iz potkrovlja Dubrovačke prvostolnice u njezin Moćnik. No, prije nego što se šire osvrnemo na taj kalež trebamo se prisjetiti jednoga drugog sličnog primjera.

U župnoj crkvi sv. Vlaha u Stonu čuva se zanimljiv kasnorenesansni kalež od pozlaćenoga graviranog bakra s posve neuobičajenom čaškom s košaricom kaleža sa srcolikim rubom. Taj je tip kaleža vrlo rasprostranjen i gotovo nema starije crkvene župe koja ne posjeduje sličan kalež. Radi se o masovno radenim kaležima u Mletcima, s nodusom i bazom od pozlaćena bakra, ali stonski primjer ima zanimljiv detalj. Na košarici je ugraviran natpis pisan gotičkim slovima: "AVE MARIA GRACIA PLENA DOMINUS". Nigdje dosad nije uočen sličan primjer, izuzev onoga iz Crkve Gospe od Karmena, gdje nalazimo gotički natpis tipičan za ranija stoljeća, tim više što je vjerojatna čaška u stonskom primjeru providena mletačkim radioničkim žigom "Z (kula)C" s kraja 17. i početka 18. stoljeća.²⁵ Očito je da se radi o domaćoj preradbi importiranog tipa kaleža što vuče podrijetlo iz mletačkih radionica. Ovo poglavlje dubrovačkoga zlatarstva skriva još brojne tajne širenja utjecaja na tu vitalnu granu umjetničkoga oblikovanja u Dubrovniku kroz stoljeća.²⁶

Na drugom, već spomenutom, renesansnom kaležu (v. 19,9 x š. baze 10,9 x š. čaške 9,1 cm) iz Crkve Gospe od Karmena u Dubrovniku, odnosno poluljevkastoj čaški, također se nalazi natpis: "AVE MARIA GRACIA PLENA DOMINUS", pisan gotičkim slovima, a između riječi četiri puta se nalazi gotički znak – *Mönchscript*.²⁷ Baza i amforasti nodus izvedeni su od pozlaćenog bakra, ukrašeni arabeskama. Pozlaćena čaška kaleža izvedena je u tehnici iskucavanja, a natpis je izveden tehnikom graviranja. Kalež ne nosi ni jedan žig, ali ga nesumnjivo treba ga vezati uz dubrovačke zlatarske radionice.

²⁴ N. Jakšić i R. Tomić, *Zlatarstvo*. Zadar 2004., 230.

²⁵ P. Pazzi, *I punzoni dell'argenteria e oreficeria veneziana*. Venezia 1990., 163.

²⁶ V. B. Lupis, n. dj., 2000., 156.

²⁷ DAD, R. O. don Nika Gjivanovića, 26. XI. 1931.

²⁸ V. B. Lupis, *Liturgijski predmeti iz crkve sv. Andrije na Pilama. Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb/Dubrovnik 2001.*, 381–396.

²⁹ DAD, Okružni ured Dubrovnik, svežanj 1556, godina 1845., bez broja

Tom vremenu pripada već objavljeni kalež nadbiskupa Fabiusa Tempestivusa (1602.–1616.) iz Crkve sv. Jakova u Višnjici, sada u Župnoj crkvi sv. Andrije na Pilama, a izvorno naručen za Crkvu sv. Vida u Dubrovniku.²⁸ Taj je kalež nastao u domaćim dubrovačkim radionicama, koje su se koristile serijski izrađenim djelovima – poput lijevanog nodusa – uklapajući gotove dijelove u svoje kreacije. Autor ovog rada je u potkrovlju Dubrovačke prvostolnice pronašao još jedan srebrni i djelomično pozlaćeni kalež (v. 19 x š. čaške 7,8 x š. baze 9,5 cm), jednostavne ljevkašte baze, poligonalnih goticizirajućih međuprstena i sploštena nodusa, ukrašena lisnatim renesansnim ukrasom, koji izvorno potječe iz Crkve Gospe od Karmena. Taj kalež najvjerojatnije treba prepoznati kao jedan od tri pozlaćena kaleža spomenuta u rečenoj crkvi u arhivskom dokumentu od 20. lipnja 1811. godine.²⁹ Njegov lisnti ukras karakterističan je za dubrovačko zlatarstvo 15. i 16. stoljeća. Na ophodnom križu dubrovačkog nadbiskupa Rainalda Gratiana iz 1516. nalazi se isti motiv.³⁰ Spoj dviju polovica nodusa pokriva biserni niz, a zlatarski žig Dubrovačke Republike (zdepasta glava sv. Vlaha) i bris čistoće nalaze se utisnuti s unutrašnje strane jednostavne i neukrašene baze kaleža.

U Crkvi Imena Isusova u Stonu čuva se kalež blago svedene baze, ukrašene mekano tretiranim biljnim ornamentom, za razliku od dubrovačkoga primjera posve glatke baze. Na među članovima se nalazi natpis: "JESUS+", pisan gotičkim slovima. Baza kaleža je, poput dubrovačkoga kaleža, providena državnim žigom (stiliziranom zbijenom glavom sv. Vlaha) Dubrovačke Republike iz 16. stoljeća, a novija čaška utisnutim žigom nepoznatoga dubrovačkog zlatara "FO", koji je po Ivi Lentiću djelovao na prijelazu 17. u 18. stoljeće³¹. On je na Pelješcu izradio više kaleža, ali već posve baroknih formi.³² Ladicica za tamjan stonskog biskupa Tome Crijevića (1541.–1555.), jednostavne renesansne forme s odmjerenim ukrasom, danas je dio izgubljena kompleta iz Stonske prvostolnice. Na osnovi komparacije sa sličnim ladicama iz Franjevačkog samostana Male braće u Dubrovniku, providenima dubrovačkim žigom, valja je pripisati nepoznatom dubrovačkom zlataru koji je djelovao četrdesetih godina 16. stoljeća.³³ Isto tako bi valjalo na

Renesansni kalež iz dubrovačke Crkve Gospe od Karmena, XVI. st, nepoznati dubrovački majstor (foto: Božidar Gjukić)

Bris čistoće srebra i državni zlatarski žig Dubrovačke Republike iz XVI. stoljeća na renesansnom kaležu iz Crkve Gospe od Karmena u Dubrovniku (foto: Božidar Gjukić)

spisa. Svežanj dokumenata o dubrovačkim bratovštinama u rasponu od 1809. do 1845. godine sadrži imovnike i financijsku dokumentaciju.

³⁰ V. B. Lupis, Ophodno raspelo dubrovačkog nadbiskupa Rainalda Gratiana iz 1516. godine. *Radovi Instituta povijesti umjetnosti* 27, Zagreb 2003., 81–84.

³¹ I. Lentić, *Dubrovački zlatari 1600–1900*. Zagreb 1984., 65.

³² V. B. Lupis, n. dj., 2000., 155.

³³ V. B. Lupis, n. dj., 2000., 165.

Renesansni kalež iz Crkve Imena Isusova u Stonu, nepoznati dubrovački majstor iz XVI. stoljeća (foto Božidar Gjukic)

osnovi arhaizirajućih elemenata i jednostavno tretirane baze približiti nepoznatom dubrovačkom zlataru dva ranije spomenuta kaleža iz Dubrovnika i Stona iz istoga tog vremena. Radilo se o majstoru skromnih mogućnosti, ali koji je raspolagao osnovnim fondom tehničkih i estetskih znanja.

U Župnom uredu sv. Ivana u Postirama na otoku Braču čuva se srebrna i pozlaćena patena nestaloga gotičkoga kaleža s utisnutim čigom sv. Vlaha (zbijena glava s mitrom), prepoznatljivim na umjetninama 15./16. stoljeća. Ova pa-

tena svjedoči da je primjera dubrovačkoga zlatarstva bilo i šire po Dalmaciji. Zasad je bio poznat samo kalež s grbom dubrovačkoga plemićkog roda Beneša, koji pripada zadarskom českom Benediktinskom samostanu sv. Marije.³⁴

U Kolegijalnoj crkvi sv. Vlaha³⁵ u Dubrovniku čuva se srebrni i pozlaćeni *pax* (v. 18 x š. 15,4 cm), u obliku malene renesansne edikule, kaneliranih stupića, s lukom ukrašenim gotičkim trolisnim motivom i na poledini s ručicom za nošenje.³⁶ U tjemenu luka nalazi se stilizirani lik sv. Vlaha, točno iznad okomite haste križa. Unutar edikule, u sarkofagu na kojem su prikazana dva anđelčića, diže se Krist ispod križa, kojega pridržavaju sv. Ivan i Bogorodica. Ovdje se radi o omiljenoj temi na *pax*ovima, čiji predlošci vuku podrijetlo iz slikarstva Mantegnina kruga. Krist je prikazan opuštenih ruku poput prikaza ECCE HOMO, kako stoji uspravno aludirajući na Uskrsnuće, a ne poput mrtvoga Krista opuštena tijela, kojega uobičajeno polažu u sarkofag Bogorodica i sv. Ivan. Imaginacija, kombinirana s prikazom dopojasnih figura, ista je kao i na prikazima Bogorodice tijekom 15. stoljeća: polovica sugerira viziju, parapet je simbolički ekvivalent za oltar – grob. Stoga se Bogomajka, jer je Krist s njom, prikazuje u toj kombinaciji, gdje postaje personifikacijom odvjjetnice kršćana i Božje supatnice. U stvari, kršćanski oltar je grob, sveto mjesto s relikvijama. Njega simbolizira čist – Uskrsli Krist, koji je Euharistija, i njegova krvna žrtva označuje nepotrebnost krvne žrtve u Starom zavjetu.³⁷

Znatno rustičniji likovni prikaz na *paxu* s istom ikonografskom temom potječe iz Župne crkve sv. Vida u Trstenome,³⁸ koji se datira u 16. stoljeće, a u Župnoj crkvi na Koločepu čuva se treći *pax* (v. 13,5 x š. 10,6), s istim prikazom, ali najlošije likovne kakvoće, obrubljen istim trolisnim gotičkim motivom duž ruba *paxa*. Riječ je o pločici obrubljenoj bogato perforiranim rubom, sa središnjim prikazom Krista, koji stoji u grobu – sarkofagu, ponad kojega je križ a bočno su naznačena dva anđela koja su trebala nositi simbole muke. Sveti Ivan i Bogorodica stoje bočno, po renesansnoj likovnoj shemi nastaloj po djelima Andree Mantegne i Giovannija Bellinija. Ovaj primjer s Koločepa uz ranije spomenuti iz Trstenoga, Župne crkve u Pakljenju na otoku Šipanu, Crkve Gospe od Brda i Sv. Vlaha u Dubrovniku dopunjava posebnu skupinu *paxova* nastalih na dubrovačkom području tijekom 15. i 16. stoljeća, opterećenih gotičkom formom i suvišnim detaljiziranjem na štetu anatomske doradenosti.

Na koncu valja istaknuti da je na osnovi arhivskih vijesti taj *pax* bio inventarom stare Svečeve crkve, jer je spomenut

Renesansni pax iz dubrovačke Crkve sv. Vlaha, nepoznati dubrovački majstor XVI. stoljeće (foto: Božidar Gjukić)

u apostolskoj vizitaciji Giovannija Francesca Sormana 1575. godine: “(...) Item pax tecum argentea (...)”.³⁹ Autor je u jednom ranijem radu obradio srebrni kotlić za blagoslovljenu vodu iz sakristije Kolegijalne crkve sv. Vlaha.⁴⁰

Na koncu bi trebalo zaključiti da će daljnji sustavni rad na istraživanju pokretne sakralne baštine izradene od plemenitih kovina iz dubrovačkoga kraja pružiti mnogo kompleksniju sliku zlatarskih utjecaja i međusobnih prožimanja stilova i radionica i tako nam omogućiti što jasniji uvid u količinu pokretne baštine koja je netragom nestala.

³⁴ N. Jakšić i R. Tomić, n. dj., 2004., 181.

³⁵ V. B. Lupis, Dvije crtice iz dubrovačke likovne baštine. *Dubrovački horizonti* 43, Zagreb 2003., 74–80.

³⁶ V. B. Lupis, Pax – predočnica. *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, sv. XXXIII, Dubrovnik 1995., 53–65.

³⁷ V. B. Lupis, n. dj., 1995., 56.

³⁸ I. Lentić, Zlatarstvo. Katalog izložbe *Zlatno doba Dubrovnika*, Zagreb 1987., 387, Z/80.

³⁹ C. Fisković, Umjetnine u nekadašnjoj dubrovačkoj crkvi sv. Vlaha. *Zbornik za likovne umjetnosti* 5, Novi Sad 1969., 334.

⁴⁰ V. B. Lupis, n. dj., 2001., 395–397; Isti, Dvije crtice iz dubrovačke likovne baštine. *Dubrovački horizonti* 42, Zagreb 2003., 74–80. Kotlić potječe iz stare romaničke crkve koja je stradala u požaru u noći 25. na 26. svibnja 1706.

*Summary**Vinicije Lupis**New Insights into the Early Dubrovnik Goldsmith's Trade*

The author has presented some newly found examples of Dubrovnik goldsmith work dating from the 14th through the 17th century. The earliest example is the sheathing of Our Lady of the Lake on the Island of Mljet (14th. ct.), followed by the silver sheathing of the Confraternity of the Butchers from the church of St. Nikola at Prijeko (1378), and the silver sheathing of the Virgin and Christ from 1515, a work by the Dubrovnik goldsmith Marko, from the same Dubrovnik church. A base of a Gothic chalice in Viganj is the earliest evidence of contacts between Dubrovnik and Southern Italian goldsmiths. Two 16th century chalices originating from Dubrovnik workshops have enriched our knowledge of models. A discovery of a silver patena marked by the seal of the state of Dubrovnik at Postira on the island of Brač testifies to the spread of Dubrovnik goldsmith production to a broader area of Dalmatia. Finally, the silver and gilded pax from the church of St. Vlaho confirms the assumption that many liturgical objects have been rescued from the old church of the patron of Dubrovnik.